

«вилуццуванню» зерен смислу з огульної критики екзистенціалістів марксистськими філософами. Звісно ж, це не давало можливості скласти чітке уявлення про екзистенціалізм як філософський напрям, але, натомість, дозволяло кожному зацікавленому на свій розсуд доповнювати доктрину індивідуально близькими уявленнями про те, якою вона мала б бути. І те, що екзистенціалізм проголошував людську індивідуальність найвищою цінністю, а подальше буття світу пов'язував саме з самореалізаціями кожного, робило саме цю, а не іншу філософську доктрину найбільш впливовою у формуванні не лише молодого Василя Стуса, а багатьох молодих людей, які входили в життя наприкінці 1950-х – початку 1960-х років.

Певною мірою саме уявлений та індивідуально доповнений екзистенціалізм допоміг В. Стусові розпочати цілеспрямовану роботу над творенням себе внутрішнього, справжнього, за якого не соромно. До того ж, для психологічного типу Стуса дуже близькою виявилася ідея щоденного життя «на межі» – між життям і смертю, «за максимумом». А тому остаточно звільнитися від переважного впливу ідей екзистенціалізму поетові вдалося лише на початку 1970-х років. Як слушно зауважив Іван Дзюба, Василь Стус переростає екзистенціальне світопочування, розмикаючи його *«в переживання долі свого народу і у приналежність йому, у подвиг задля нього»*.

Процес становлення особистості Василя Стуса фактично закінчується напередодні арешту 1972-го року. Далі все було просто й зрозуміло. Незрозумілим залишалося лиш одне: чи зможеш ти, Василь Стус, як мільйони твоїх попередників, заплатити нелюдську ціну. Ця розтягнена на десятиліття плата за право бути собою доповнює горизонти наповнення стрімкою вертикаллю зростання.

Тарнашинська Л. Б.
(м. Київ)

«СЕРЦЕМ НАВСТІЖ ВІДКРИТИМ СТОРЧ ГОЛОВОЮ»: ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ ВАСИЛЯ СТУСА

Українське шістдесятництво як унікальне художньо-естетичне явище ХХ ст. *a priori* було покликане своєю «практичною філософією» образного розмислу обрати *філософію серця*, що її увиразнили в українській антропологічній думці як домінуючу філософему Г. Сковорода і П. Юркевич. Саме кордоцентризм дає підстави говорити про національну

традицію в історії українського інтелектуалізму, зокрема, про те, що пошуки власного шляху шістдесятників визначені кордоцентричним кодом – як наскрізним, центробіжним, який моделює всі дотикальні коди української ментальності. А вже одним із поштовхів творчого «вибуху» шістдесятників якраз і було «тяжіння серця» до добра, істини, справедливості, готовність, за словами В. Стуса, «*Серцем навстіж одкритим сторч головою*» включитися в ті процеси історичних зламів, в які вони були вихрево втягнуті силою суспільно-політичних обставин.

«...Всі зовнішні наші члени тримають у серці сховану сутність свою, як пшенична солома утримується у своєму зерні», – наголошував Г. Сковорода. Цю філософську формулу образно розкодує В. Стус: «*Я в серці серця. В серці серця я, /і видно як – на всі чотири боки*».

Як у дискурсі української філософської думки, так і в дискурсі суто «топологічного шістдесятництва» філософська *антропологема серця* постає розгортанням долі через низку ситуацій, вчинків, подій і психологічної топології – розгортанням індивідуалізації. Недаремно ж В. Стус афористично твердив: «*Дороги серця – як дороги долі*». Топологія зовнішнього, «колізійного», у часопросторі якого розгорталася проблема свободи вибору, коли тільки «*відстань – іспит серця*», а сама дорога постає як «*пружина узвичаєних терпінь*», що заповідає пройти «*лабіринтом бід*» (В. Стус), трансформується в поета в топологію внутрішнього, глибинного – на рівні серця й душі. Глибоко розуміючи внутрішні трансформації, антропологізуючи ці смисли, В. Стус писав: «*Поневажай свої жалі, // допоки серце зріє*», – зріє через «*лінію серця*», оскільки вона визначає і модифікує сприйняття, структурує світ, зокрема і його відображення у формах художньої свідомості. Це давало йому підстави дивуватися: «*Як незбагнено серце вироста!*» (вірш «Медитація»).

Філософська *антропологема серця* дає ключ до дешифрування антропологічного коду українства. Серце – це той метафізичний «інструмент» внутрішньої індивідуальної оптики світобачення й внутрішнього рефлексивного дискурсу, що зрештою визначає мотивацію вибору й міру свободи, на чому й наголошував В. Стус: «...*бо це остання із твоїх твердинь*». «А порада в серці – голова наших справ», – зазначав Г. Сковорода, вважаючи, що тільки «серце наше є точною людиною». Послухаймо суголосного йому В. Стуса: «*Ми обираємо серцями...*»; «...*ми центри серцевих потуг*».

Серце, за П. Юркевичем, – своєрідний феномен особистості, центр душевного й духовного життя людини, зосередження її пізнавальної діяльності, емоцій та пристрастей, морального вибору – вони мусять

проникнути в цю глибину, щоб стати двигуном нашого духовного життя, а також сферою тієї свободи, яка визначає міру оприявлення людини у бутті. В. Стус розкодовував цю суголосну йому центробіжність у такий спосіб: *«А в серці, насподі, в осерді душі...»*. Серце – місце зустрічі великих пристрастей і почуттів: *«Як лунко розриваються серця!»*, – писав В. Стус; опозиційних пар любові/ненависті, притягання/відштовхування, схвалення/огуди, самовиправдання/каяття тощо. *«Ось вони, //душі протоки: правда і добро, //краса і щедрість, і любов»*, – конкретизував він. Ототожнюючи серце й душу, поет медитував: *«...окрай/ душі впокореної, де усі / початки і кінці зійшлися разом – це все відгадка віщих таємниць, – котрі тебе спостигнуть ненароком»*.

Обстоювання власних позицій відбувається через внутрішнє переконання, а отже, углиблення «інтуїтивної правди» в «істоту серця». Філософська *антропологема серця* («інтуїтивного серця»), як домінантна в українській філософській традиції, породжує моральнісний імператив як аксіологічне наповнення духовного життя нації. Інтуїтивне серце – це серце, в «голосі» якого сфокусовано емоції й зір – даність, властива поетам-шістдесятникам, сконденсована у заклик І. Драча: *«Дивіться серцем...»*. Особливо глибоко, аж «за край себе», «дивився серцем» В. Стус: *«Оце і є бажаний край душі, // з якого вільно бачити край світу, // вже й за край себе можеш зазирнути / і прихилити моторошну суть // буття вселенського...»*.

Діалог, що завше проходить через лінію серця по вертикалі добро/зло, неодмінно передбачає активну співдію категорії совісті. *«Дорога в вічність – тільки кружна / по той бік і добра і зла»*, –твердив В. Стус. Або ж: *«Дволикий Янус – кожне людське горе / і сльози серця – ніби лотоки: / чи радості, а чи біди – байдуже»*.

Філософія серця в контексті шістдесятництва постає як поколіннева заповідь любові, звідси – постійна апеляція до серця в обширах як людської душі, так і землі (бо й *«...край мені здавався серцем серця»* – у В. Стуса) та Всесвіту, вартих благословення: *«...Велику землю, / З людським серцем схожу»*; *«Благословенна ж будь, моя плането, // благословенний серця вічний щем...»* (В. Стус). Якщо в І. Драча серце ототожнюється з майданом, то у В. Стуса воно розпросторюється до обширів планети, надто коли його переповнює жага самоспалень та офір. *«Планета серця, трагедійний зал...»*, – звертається він до власного серця в однойменному вірші у хвилини особливих переживань. Перебуваючи на межі, поет запитує: *«...Кому не жити з нас? Кому з нас жити // Щоб чути серця передсмертний стук...»*. При цьому він зримо відчуває серцем Україну: *«Тримайся бо потойбіч. Ти –*

за гранню, // де видиво гойдається святе. // Там – Україна. За межею. Там, // Лівіше серця...».

Попри всі межові випробування поет підноситься серцем догори, до Неба: *«Планета серця, трагедійний зал // опукою підноситься в узвишшя. // Продертий розпач так його колише, // немов біди тисячолітній шквал. // Хоч вись разить зухвалих наповал, // та порив нас відроджує і кличе // перелітати смертне узграниччя, // аби в пекельний вечора опал // крилом сягнути – в лоно самоспалень // до молодих і радісних офір».* Саме «мандрівки серця», за В.Стусом, *«... цим світом, / так само неоговтаним, як серце, // розгублене проміж світанних душ, // що тільки розвидняються з пільми // ледь-ледь призбираного існування...»*, вселяють в поета надію: *«І вирветься із мене птах, // і зрине до небес, // щоб тіло відпустило страх, // і з тим щоб я воскрес».*

Бурлака Г. М.

(м. Київ)

РЕІНКАРНАЦІЯ ТЕКСТУ: З ДОСВІДУ ПУБЛІКАЦІЇ ЗБІРКИ ВАСИЛЯ СТУСА «ЧАС ТВОРЧОСТІ»

Збірка «Час творчості» — перший масив «невільничої» поезії В. Стуса. Її тексти створено за неповних 9 місяців (з середини січня до 30 вересня 1972 р.), коли поет внаслідок першого арешту перебував у слідчому ізоляторі київського КДБ. Збірка складається з оригінальних віршів і перекладів з Гете, через те вона має паралельну авторську назву — «Dichtenszeit».

У складі творчої групи, яка готувала перше [3] і друге [4] зібрання творів В. Стуса, я, зокрема, працювала з цією збіркою. Перше багатотомне видання творів В. Стуса починали упорядковувати одночасно з надходженням і опрацюванням архіву поета до Відділу рукописів [1], через те воно зафіксувало певну недовершеність, зокрема, текстологічну.

З часу першої публікації цілісної збірки «Час творчості» її тексти не раз привертати увагу науковців, проте інтерпретаторський підхід залишається пріоритетом нашого літературознавства. Для більшості колег факт друку стає наче магічним чаклунством: вони не припускають думки, що публікований без участі автора текст варто піддати сумніву, що таке видання може різною мірою спотворювати авторську волю, тим більше, коли йдеться не про один вірш, а про цілу збірку. Досі непопулярним залишається дослідження історії